

УДК:343.983

<https://orcid.org/0000-0002-0892-1694>**Михайлов Володимир Олександрович**

старший викладач кафедри правосуддя юридичного факультету
 Інституту управління та технологій
 Державного університету інфраструктури та технологій,
 м.Київ Україна

Крючкова Аліна Єгорівна

студентка 4-го курсу юридичного факультету
 Інституту управління та технологій
 Державного університету інфраструктури та технологій,
 м.Київ Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МАНІПУЛЮВАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКУ

Анотація: У цій статті йдеться про законодавчі зміни щодо внесення змін до положень Кримінального кодексу, які встановлюють кримінальну відповідальність за діяння, визначені як «маніпулювання на енергетичному ринку». Зокрема, проведено аналіз підзаконних актів та проектів, які дають визначення зазначеного поняття.

Відповідно до проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових ринках енергоресурсів, маніпулюванням на оптових ринках енергоносіїв, зокрема:

- 1) укладення фіктивних договорів - договорів купівлі-продажу оптового енергетичного продукту;
- 2) здійснення операцій, надання доручень та/або доручень на здійснення операцій з оптовою торгівлею енергетичними продуктами, а також вчинення будь-яких інших дій, що дають змогу формувати ціни на оптові енергетичні продукти на штучному рівні;
- 3) купівля або продаж оптових енергетичних товарів до закриття торгової сесії з метою введення учасників ринку в оману щодо цін, що склалися на кінець торгової сесії;
- 4) здійснення операцій на торгових майданчиках за попередньою змовою учасників ринку щодо оптової ціни на енергопродукт;
- 5) надання завідомо недостовірної інформації про наявні електричні потужності;
- 6) оприлюднення або поширення інформації через засоби масової інформації, у тому числі електронні, або в інший спосіб, що дає або може давати неправдиві чи оманливі сигнали як щодо попиту, так і пропозиції;
- 7) інші форми маніпулювання, передбачені положеннями цього законопроекту.

Враховуючи особливості функціонування та розвитку енергетичного ринку України, визначено приклади маніпуляцій на ринку електроенергії, окреслено правові засоби боротьби з ними та ефективність їх використання крізь призму кримінального провадження.

Ключові слова: маніпулювання, енергетичний ринок, ринок електроенергії, кримінальне провадження, НКРЕКП, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність.

Annotation. This article describes the legislative changes on the amendments to the Criminal Code provisions that establish criminal liability for acts defined as "manipulation on the energy market". In particular, an analysis of bylaws and drafts that provide a definition of mentioned concept was conducted. According to the draft Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine on Prevention of Abuse in Wholesale Energy Markets, Manipulation in Wholesale Energy Markets, in particular:

- 1) *conclusion of fictitious agreements - agreements regarding the purchase and sale of a wholesale energy product;*
- 2) *execution of transactions, provision of orders and/or commissions for execution of transactions with wholesale energy products, as well as execution of any other actions that make it possible to form prices for wholesale energy products at an artificial level;*
- 3) *purchase or sale of wholesale energy products before the closing of the trading session with the aim of misleading market participants regarding the prices that have developed at the end of the trading session;*
- 4) *carrying out operations on trading platforms based on the prior collusion of market participants regarding the price of a wholesale energy product;*
- 5) *knowingly providing unreliable information about the available power generation capacity;*
- 6) *disclosure or distribution of information through mass media, including electronic media, or in any other way, which gives or may give false or misleading signals for both demand and supply;*
- 7) *other forms of manipulation provided for by the provisions of this draft law.*

Taking into account the peculiarities of the functioning and development of the Ukrainian energy market, the examples of manipulations on the electricity market were defined, the legal means to combat them and the effectiveness of their use through the prism of criminal proceedings were outlined.

Keywords: *manipulation, energy market, electricity market, criminal proceedings, NEURC, criminal offense, criminal liability.*

Прийнята урядом у 2017 році Нова Енергетична стратегія стала визначальним та переломним моментом для усього українського енергетичного сектору. Затверджений Кабінетом Міністрів України (надалі – «КМУ») документ окреслив стратегічні орієнтири розвитку паливно-енергетичного комплексу України на період до 2035 року та передбачив основні етапи адаптації та реформування вітчизняного енергетичного ринку до європейського [1].

Відповідно до плану заходів з реалізації Енергетичної стратегії, влітку 2019 року запрацював новий ринок електроенергії (надалі – «ринок e/e»), що був покликаний скасувати монополію єдиного оптового покупця, створити конкурентні умови для всіх його учасників, а також забезпечити вільне ціноутворення та надання більш якісних послуг.

Зобов'язавшись впровадити в Україні положення Третього енергетичного пакету, у 2017 році Верховна Рада України (надалі – «ВРУ») ухвалила ЗУ «Про ринок електричної енергії», відповідно до положень якого, буд-який суб'єкт господарювання отримав можливість стати його рівним учасником [2].

Внаслідок прийняття нового нормативного акту з'явилися такі гравці як оператори системи передачі та розподілу, гарантований покупець, енергопостачальники, трейдери та інші. Відповідно до встановлених законодавством правил, усі вони діють на чотирьох організованих сегментах ринку з метою виробництва, розподілу, постачання e/e тощо, зокрема на внутрішньодобовому та ринку на добу наперед.

І, хоча, на сьогоднішній день, національна правова основа функціонування безпосередньо ринку e/e, про який йтиметься мова надалі, доволі чітко регламентує правила взаємодії всіх його учасників, це не виключає факту порушення законодавчих приписів і зловживань ними. Таке маніпулювання отримало різноманітні форми і доволі сильно закорінилось в економіці нашої держави. Енергетична сфера цьому не є виключенням.

Економічне маніпулювання – це вдале вміння обходити «правила гри» заради власної вигоди, що, на превеликий жаль, стало реаліями нашого сьогодення. Це явище породило безліч економічних проблем різного рівня як для учасників ринку, так і регулюючих органів, що наразі особливо потребує правової характеристики кримінального законодавства, покликаного зменшити кількість протиправних діянь на енергетичному ринку України.

Постановка проблеми: Незважаючи на плідну міжнародну співпрацю протягом останніх трьох років та активну нормотворчу діяльність в сфері імплементації положень європейського законодавства, ознаки маніпулювання нікуди не зникли з українського енергетичного ринку та більш того - продовжують здійснювати свій негативний вплив на сьогоднішні

умови його функціонування, підтримання інвестиційної привабливості енергетичного сектору та досягнення енергетичної незалежності держави. Особливо мінімізація так званих зловживань на енергетичному ринку важлива в рамках співробітництва України та ЄС, зокрема, щодо синхронізації ОЕС України з європейською ENTSO-E, яка відбулась у березні цього року [3].

Натомість, попри наявність норм в українському законодавстві, що покликані боротися з маніпулюванням на енергетичному ринку, на сьогоднішній день, проведений аналіз відповідних положень ККУ свідчить про те, що учасники даного ринку не притягуються до кримінальної відповідальності за такі дії від слова – взагалі!

Огляд останніх досліджень і публікацій: Серед українських та іноземних вчених, які безпосередньо або частково висвітлювали в своїх працях питання маніпулювань на енергетичному ринку та в деяких випадках криміналізації таких дій, належать Andrew N. Kleit, William W. Hogan, Bingyuan Liu, Jia Wang, а також Тормосов Р. Ю., Євдокімов В.А, Ажнакін С.Г та інші.

Більш детально проблематику вітчизняної кримінально-правової охорони господарської діяльності обґрунтували Гуторова Н. О., Берзін П. С., Дудоров О. О., Волинець Р. А. та інші.

Комплексне дослідження щодо доцільності доповнення кримінального закону положеннями щодо маніпулювань на енергетичному ринку провів Мовчан Р.О. разом з Парфенюк І. І. та Бартош І.І.

Мета дослідження: Відповідно до положень кримінального законодавства, визначити характерні ознаки маніпулювань на українському енергетичному ринку, а також обґрунтувати ефективність існуючих норм, що закріплюють кримінально-правову відповідальність за такі дії.

Основні матеріали дослідження.

Із прийняттям ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів», Кримінальний Кодекс України (надалі – ККУ) від 19 червня 2020 року було доповнено новими статтями, зокрема щодо відповідальності за маніпулювання на енергетичному ринку [4].

Відповідно до положень нової статті 222² ККУ, маніпулюванням є «умисні дії осіб на енергетичному ринку, що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, визначені законодавством у сфері енергетики, що призвели до отримання такою особою або третіми особами прибутку у значних розмірах, або уникнення такими особами збитків у значних розмірах, або якщо це заподіяло значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб» [5].

Зважаючи на таке формулювання, закріплене в кримінальному законі, можна стверджувати, що диспозиція статті 222² ККУ містить відсылку норму права, що в свою чергу потребує комплексного аналізу законодавчих актів в сфері енергетики для здійснення кваліфікації відповідного кримінального правопорушення. Варто зазначити, що процес окреслення характерних ознак маніпулювання на ринку є/е, дещо ускладнюється через відсутність на момент написання статті чітких законодавчих дефініцій вживаного поняття «маніпулювання на енергетичному ринку».

Натомість, проаналізувавши низку підзаконних актів та проектів, що безпосередньо стосуються діяльності енергетичного ринку, все ж спробуємо навести певні характеристики законодавчого визначення даного поняття.

Відповідно до постанови НКРЕКП «Про затвердження правил ринку» від 14 березня 2018 року N 307 – єдиного акту законодавства в сфері енергетики, що містить хоч якийсь розширення згаданого поняття, вказано, що на період дії спеціальних обов'язків, покладених на учасників ринку електричної енергії для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електричної енергії, маніпулюванням ринку, щодо якого здійснюється аналіз, є:

- наявність у учасника ринку, крім виробників та гарантованого покупця, від'ємного сальдованого значення зареєстрованих обсягів електричної енергії за розрахунковий період;
- здійснення учасником ринку, крім виробників та гарантованого покупця, продажу електричної енергії на РДН та купівлі електричної енергії на ВДР на розрахунковий період [6, п.1.8.4.].

Доволі очевидним є той факт, що наведене положення не надає повного визначення дій учасників ринку е/е, які підлягають під дію кримінального закону, а відповідно не вирішують проблему законодавчої дефініції відповідного кримінального правопорушення.

На щастя, протягом останнього року до ВРУ неодноразово були внесені пропозиції з метою врегулювання цього питання. Відповідно до проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках, маніпулюванням на оптових енергетичних ринках, зокрема, є:

- 1) укладання фіктивних угод - домовленості щодо купівлі-продажу оптового енергетичного продукту;
- 2) вчинення правочинів, надання розпоряджень та/або доручень на вчинення правочинів з оптовими енергетичними продуктами, а також вчинення будь-яких інших дій, що дають можливість сформувати ціни на оптові енергетичні продукти на штучному рівні;
- 3) купівля або продаж оптових енергетичних продуктів перед закриттям торговельної сесії з метою введення в оману учасників ринку щодо цін, які склалися наприкінці торговельної сесії;
- 4) здійснення операцій на торговельних майданчиках за попередньою змовою учасників ринку щодо ціни на оптовий енергетичний продукт;
- 5) свідоме надання недостовірної інформації про наявні потужності виробництва електричної енергії;
- 6) розкриття або поширення інформації через засоби масової інформації, у тому числі електронні, або в будь-який інший спосіб, яке дає або може давати неправдиві або оманливі сигнали як для попиту, так і для пропозиції;
- 7) інші форми маніпулювань, передбачені положеннями даного законопроекту [7].

Попри той факт, що жоден чинний акт законодавства досі не містить чіткої дефініції поняття маніпулювань на енергетичному ринку, що вже сьогодні значно ускладнює здійснення кваліфікації кримінального правопорушення за статтею 222² ККУ, відповідне положення також має ряд інших недоліків, що загалом ставить під сумнів доцільність його існування в кримінальному законі.

Зокрема, опираючись на праці Мовчан Р.О., вважаємо необхідним вказати про наступні неузгодженості кримінального закону [8, 9].

По-перше, додана стаття 222² до ККУ є нормою спеціальної дії і встановлює значно суворішу кримінальну відповідальність за ті ж самі діяння, аніж це передбачено загальною нормою ККУ (стаття 222¹). В теорії такі законодавчі зміни мали б логічне обґрунтування, якщо б раніше відповідні порушення активно каралися за загальною статтею, але через надмірно м'які покарання спричинили неефективність кримінально-правової протидії кримінальному правопорушенню.

Насправді іронія полягає у тому, що за увесь час існування загальної норми, не було відкрито жодного судового провадження щодо притягнення до кримінально-правової відповідальності за маніпулювання на організованих ринках. Згідно з даними, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР) станом на початок 2022 року, жодне судове провадження не було відкрито і за спеціальною нормою¹. Відповідно, можна стверджувати, що нова норма ККУ посилює «неіснуючу» відповідальність фактично за ті ж самі дії, передбачені загальним положенням [10].

По-друге, провівши невеликий аналіз відповідних норм ККУ, а також проекту внесення змін до нього, важливо зазначити, що характер суспільних діянь, визначених в цих згадуваних статтях є ідентичним і відрізняється лише сферою діяльності ринку. При цьому, ступінь суспільної небезпеки аналізованих діянь в обох випадках визначається в першу чергу не ринком, на якому відбуваються відповідні порушення, а їх наслідками, про що свідчить вказаний розмір шкоди, розмір незаконно отриманих прибутків тощо. А отже, законодавець абсолютно безпідставно криміналізував відповідні дії

¹ Перевірка інформації, що міститься в ЄДРСР на момент написання статті є неможливою, згідно з обмеженнями доступу до Реєстру на період воєнного стану, введеному в дію Указом Президента України Указ та затвердженого ЗУ «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року N 2102-IX.

на енергетичному ринку, вказавши про їх підвищену небезпеку, залишивши осторонь інші організовані ринку, що діють відповідно до українського законодавства.

Явні ознаки маніпулювань на енергетичному ринку неодноразово підтверджувались головою НКРЕКП [11]. Протягом останніх двох років, для ринку e/e характерним були прояви маніпуляцій ціновими заявками та обсягами електроенергії. Маніпуляції, зокрема, проявлялись у встановленні окремими учасниками ринку (серед яких більшість трейдерів та електропостачальників) необґрунтовано низьких у порівнянні з попередніми розрахунковими періодами цін у заявках на продаж електричної енергії та у перевищенні справжніх обсягів електричної енергії для продажу. Ці явища призводили до неможливості для більшості виробників продати електричну енергію за ринковими цінами на РДН, і як наслідок, виробники вимушено переходили до наступних етапів продажу — на внутрішньодобовому ринку (далі — ВДР) і, у разі непродажу — на балансуєчому ринку, де зайва електрична енергія продається за нижчою від ринкової ціною, як регламентовано Правилами ринку, затвердженими постановою НКРЕКП від 14 березня 2018 р. №307 [12].

Наразі більшість маніпуляцій цілком підпадають під положення статті 222² ККУ, оскільки мають характер умисних дій, з притаманними ознаками маніпулювання та передбачають отримання прибутку у значних розмірах. Натомість, серед превентивних заходів, покликаних вирішити проблему махінацій на ринку e/e, НКРЕКП у червні 2021 року було оголошено про запровадження моніторингу та відповідних механізмів контролю за дотриманням учасниками правил, що супроводжуються санкціями у вигляді усунення порушників на 7 та 30 днів від участі на ринку e/e [11].

Енергетичні ринки все більше взаємопов'язані на європейському просторі. Зловживання ринком в одній державі часто впливають на ціни на енергетичні продукти в інших державах. Саме тому Регламент (ЄС) № 1227/2011 від 25 жовтня 2011 року щодо доброчесності та прозорості оптового енергетичного ринку (далі - Регламент) приділяє особливу увагу транскордонному моніторингу енергетичних ринків, виявленню та подоланню зловживань на оптових енергетичних ринках, співпраці регулюючих органів різних держав між собою та з Секретаріатом Енергетичного Співтовариства [13].

Україна, будучи стороною Енергетичного Співтовариства з 2011 року, відповідно до Регламенту, зобов'язана встановити на національному рівні такі вимоги та правила, що забезпечать прозорість та цілісність оптового енергетичного ринку та дозволять попереджувати зловживання учасників на оптовому енергетичному ринку, зокрема, що стосується маніпулювання ринками, торгівлі інсайдерською інформацією, використання переваг, пов'язаних з монополюним становищем тощо.

Існування кримінальної відповідальності в енергетиці могло б стати не лише дієвим засобом захисту прав та свобод усіх його учасників від протиправних дій, пов'язаних з різноманітними свого роду маніпуляціями, а й базовим механізмом підтримання доброчесності, рівності та прозорості сучасного енергетичного ринку. Але, поки в українському правовому полі залишається місце для маневрів, про ефективність та дієвість кримінального закону в частині захисту та відновлення порушених прав та інтересів суб'єктів господарювання та інших учасників енергетичного ринку наразі дарма говорити.

Висновки: В процесі аналізу даної теми були виявлені певні факти, що свідчать про: (а) відсутність законодавчого визначення поняття «маніпулювання на енергетичному ринку», що ускладнює процес здійснення кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 222² ККУ, а також (б) недосконалість положень кримінального закону в частині встановлення юридичної відповідальності за вказані дії, що ставить під сумнів ефективність та доцільність їх існування в рамках сучасного ККУ у тій редакції, в якій вони існують на сьогоднішній день.

З метою покращення дієвості положень кримінального законодавства, рекомендується:

- звернути увагу на нормотворчу діяльність в сфері енергетики та найближчим часом внести відповідні зміни в законодавчі акти задля комплексно врегулювання питання маніпуляцій на відповідному ринку;
- переглянути статтю 222² ККУ в частині встановлення ставки розміру отриманого прибутку, збитків, що вдалось уникнути, а також завданої шкоди, через призму якої встановлюється розмір покарання, та співзставити з відповідними ставками, визначеними в статті 222¹ ККУ.

Література:

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена розпорядженням КМУ від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p#Text>.
2. Закон України «Про ринок електричної енергії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>.
3. «Europe's energy regulators stand with Ukraine in today's power grid synchronisation with Continental Europe», ACER, 2022. URL: <https://www.acer.europa.eu/events-and-engagement/news/europes-energy-regulators-stand-ukraine-todays-power-grid>.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>.
5. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
6. Постанова НКРЕКП від 14 березня 2018 р. № 307 «Про затвердження правил ринку». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GK39821?an=1>.
7. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5322&skl=10.
8. «Про кримінально-правову адекватність криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках», Мовчан Р.О., Бартош І. І., 2022. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/254366>.
9. «Доповнення Кримінального кодексу України статтями 222-2 та 232-3: критичний аналіз законодавчого рішення», Мовчан Р.О., Парфенюк І. І., 2021. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc53/17.pdf>.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
11. Інформація в ЗМІ щодо засідання НКРЕКП щодо врегулювання актуальних питань діяльності учасників ринку е/е від 2 червня 2021 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3257968-nkrekp-zaprovadzue-monitoring-dla-uniknenna-manipulacij-na-rinku-elektroenergii.html>.
12. Публікація на тему Маніпуляції ціновими заявками та обсягами електроенергії на ринку. URL: <https://everlegal.ua/manipulyatsiyi-tsinovymu-zayavkamuy-ta-obsyagamy-elektroenergiyi-na-rynku-yak-z-tsym-borotysya>.
13. Регламент (ЄС) № 1227/2011 від 25 жовтня 2011 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-12272011.pdf>.